

Hiki i kāu keiki ke heluhelu?

na Sanoi Peahu

No 'oukou kēia mo'olelo, e nā mākuā a pau loa o nā keiki he 'elima makahiki a emi iho. I ka manawa o'u i hāpai ai hele akula au i ka NBC no ka Baby Expo. 'Ōiai au ma ka Baby Expo loa'a ia'u kekahi ke'ena hoihoi nāna i ho'olaha i kekahi polokalamu no ka heluhelu 'ana. Kapa 'ia ua polokalamu nei 'o "Your Baby Can Read." I kēlā manawa, e 'ulu a'e ana ko'u hoi no ko'u lilo 'ana i makuahine hou. 'Imi a'ela au i nā 'oihana ho'ona'auao a pau loa e ho'okō ai i ko'u makemake e lilo ka'u pēpē i mea akamai loa. Ma muli o ko'u 'i'ini e a'o mai ai e pili ana i kēia polokalamu, nīnau akula au i kekahi kālepa e kū ana ma hope o ke ke'ena e hō'ike mai ia'u. 'Emo 'ole, ua lilo au i kona mana'o.

'O Kauka Robert Titzer ka mea nāna i ho'omaka i ua polokalamu nei. He mea noi'i kamali'i 'o ia. A'o akula 'o ia i nā keiki he nui i ka heluhelu 'ana ma mua o ka piha 'ana o ka makahiki 'elima iā lākou. E noi'i ana 'o ia no 'umikūmālima mau makahiki a e holomua ana 'o ia. Loa'a ke kekele laeo'o iā ia mai Penn State mai a loa'a iā ia ka lae 'ula mai ke kula nui o Indiana mai.

Hō'ike 'ia he 'oi aku ka ma'alahi o ke a'o 'ana mai o nā keiki inā hiki iā lākou ke heluhelu i nā makahiki mua loa. I nā makahiki mua o ke keiki, ho'ohana 'ia nā *synaptic connections* he kaukani a 'oi i kēlā me kēia kekona i loko o ka lolo po'o. A i kēia manawa e wehe 'ia a'e ai ka puka o nā keiki no ke a'o 'ana mai. A no laila, 'o kēia ka manawa kūpono no ke a'o 'ana. Wahi a Titzer, ho'omōhala 'ia he 90% o kou lolo po'o i nā makahiki mua 'elima. 'O kēia ke kumu e a'o aku ai i ia mau makahiki. Nui ka waiwai. Wahi a Titzer, "Hiki iā 'oe ke ho'ola'a i kou manawa me kāu keiki no 'elima mau makahiki a a'o aku iā ia i ka heluhelu 'ana a i 'ole, e kōkua 'oe iā ia no 'umikūmāwalu mau makahiki a hiki i kona puka 'ana a'e mai ke kula ki'eki'e." Eia kekahi palapala kuhikuhi i loa'a ai mai ka paena pūnaeweale 'o Your Baby Can Read. E hō'ike 'ia ka holomua 'ana.

Eia ka mo'olelo e pili ana i ka ho'omaka 'ana o ua polokalamu nei. 'O kēia polokalamu, 'o ia kekahi

kahua ho'omōhala 'olelo miki'ala. I ko Titzer keiki wā kamali'i, ua ho'ā'o 'o ia e a'o aku i kāna kaikamahine i ka 'olelo i kākau 'ia. Ho'omaka a'ela 'o ia i kāna a'o 'ana aku i ka manawa a kāna pēpē i hānau 'ia mai ai. Penei nā māhele o kona a'o 'ana aku i kāna kaikamahine. 'O ka mea mua, kākau 'ia ka hua 'olelo ma ka pepa. A laila, heluhelu 'ia ka hua 'olelo me ka hahai 'ana o kona manamana lima ma lalo o ka hua 'olelo. A ma hope iho ua hō'ike aku 'o Titzer i ka hua 'olelo me ka hana 'ana a me kekahi māmala 'olelo me ua hua 'olelo nei. Ua hana 'o Titzer i kēia 'ano o ke a'o 'ana me ka hana hou 'ana i kēlā me kēia lā. Nui ka manawa ona i ho'oma'ama'a

ai kāna keiki no ka ho'oikaika 'ana i kona heluhelu 'ana. Eia kekahi, ua ho'ohana 'o ia i kekahi mau pā'ani hua 'olelo e ho'oikaika i kona heluhelu 'ana. I kekahi lā, ua ho'omaopopo 'o Titzer i ka hiki 'ana i kāna kaikamahine ke heluhelu a maopopo nā hua'olelo. I ko ke kaikamahine mahina 'eiwa ua hiki iā ia ke heluhelu i kekahi hua 'olelo a hana e like me ka mana'o o ia hua 'olelo. Ua heluhelu 'o ia i ka hua 'olelo *head* a ho'opā akula 'o ia i kona po'o. Ua hiki iā ia ke hana pēlā no nā

hua 'olelo a pau no ke kino. No ka hua 'olelo *chewing*, ua hō'ike 'o ia i ka mama 'ana. I ko ke kaikamahine makahiki 'ehā, pi'i a'ela kona heluhelu 'ana i ka pae o ka makahiki 'umikūmākahi. Ma muli o ka holomua 'ana o kēia 'ano o ke a'o 'ana aku, ua ho'omaka 'o Titzer i kēia polokalamu.

I kēia manawa kaulana nō kēia polokalamu a puni ka honua. Nui nā mea o kēia polokalamu e kū'ai mai ai. Aia 'elima mau māhele: 'o ka ho'olauna, nā māhele hana he 'ekolu, a me ka ho'i hope. He DVD, he puke, a he mau pepa hua 'olelo ko nā māhele a pau. No laila, nui nā mea e kōkua iā

'oe i ke a'o 'ana aku a me ka ho'oikaika 'ana aku i ka heluhelu 'ana o kāu keiki. E e'e i ka paena pūnaeweale no ka polokalamu 'o ia ho'i yourbabycanread.com.

Kāko'o 'ia kēia polokalamu e a'u a me ko'u 'ohana a pau loa no ka mea e holomua ana nō ko ka'u kaikamahine heluhelu 'ana. Nui nā mea maika'i

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 14)

Reading Grade Level Progression

Kalaupapa Names Project

na Maiko Doi

Aloha kākou e nā pua like 'ole o ka 'āina i wili pū 'ia i lei nani i ke kaula o ka 'ōlelo 'ōiwi i wehi ha'aeo no Hawai'i nei. He wahi mo'olelo kēia no kekahi papahana kamahoi, 'o ia nō ke Kalaupapa Names Project. 'O kekahi kumu ma ke kula kaiāulu 'o Kapi'olani, 'o Colette Higgins, 'o ia ke alaka'i nāna i ho'olale a ho'omaka i kekahi papahana ma ke 'ano he Service Learning Project. He hui ia e hana pū ai nā haumāna me Ka 'Ohana o Kalaupapa, he hui i ho'okumu 'ia e nā 'ohana a me nā hoaaloha pili i ka po'e ma'i lēpela ma loko o Kalaupapa Names project. Ua ho'okumu 'ia ua Service Learning Project nei ma kēlā kau aku nei a ke 'imi nei ke kumu Higgins i haumāna e lilo i limahana ma kēia papahana. 'O wau kekahi o nā haumāna mua i hana ma kēia papahana. Nui ka 'ike waiwai i loa'a ia'u ma o ka hana 'ana ma ua papahana nei.

Eia nō kauwahi mo'olelo i pili i ke Kalaupapa Names Project. Wahi a kekahi puke heluhelu i pa'i 'ia e Ka 'Ohana o Kalaupapa, mai ka makahiki 1866 a hiki i ka makahiki 1969, ua ho'oka'awale 'ia ma kahi o 8000 po'e ma'i lēpela mai ko lākou 'ohana mai a ho'ouna 'ia i ka 'anemoku 'o Kalaupapa ma ka mokupuni 'o Moloka'i. 'A'ole i 'ae 'ia ka ho'i 'ana o ka hapanui o ua mau po'e ma'i lēpela nei i ko lākou one hānau, a ma Kalaupapa lākou i hā'ule ai me ka ho'okō 'ole 'ia 'ana o ko lākou 'i'ini no ka noho hou 'ana me ko lākou 'ohana. I kēia au e pākōlea nei nā mamō a ua mau po'e ma'i lēpela nei i ko lākou 'ohana i hala ma Kalaupapa. Nō laila, ua hui pū ua mau mamō nei me nā lālā o Ka 'Ohana o Kalaupapa, a ke 'imi nei lākou i nā inoa o ko lākou 'ohana ma o ka noi'i pono 'ana i nā palapala, nā palapala noi, nā palapala hō'ike a ke aupuni, a me nā leka mai ka po'e e noho ana ma ka 'anemoku 'o Kalaupapa. E helupapa 'ia ana nā inoa o nā po'e ma'i lēpela i loa'a i ua hui nei ma kekahi kia ho'omana'o i mea e hā'upu 'ia ai ko lākou hali'a aloha.

Nui ka 'i'ini o nā mamō i ka pākōlea 'ana i ko lākou 'ohana. Malia paha, makemake 'oukou e kākō'o i ua hui nei i pili hou ai nā mamō me ko

lākou mau kūpuna aloha. Paipai 'ia nā haumāna 'ōlelo Hawai'i e hana i kēia papahana. 'O nā hana a nā limahana o Kalaupapa Names Project, 'o ia nō ka 'imihia 'ana o nā leka i kākau lima 'ia ma ka 'ōlelo Hawai'i a loa'a i ka Papa Ola mai nā po'e ma'i lēpela. Aia nō ke waiho lā ma ka waihona palapala kahiko o ka moku'āina 'o Hawai'i. Ma hope o ka loa'a 'ana o nā leka a nā limahana e 'imi nei, hana kope 'ia a hō'ulu'ulu a ho'opōkole 'ia ua mau leka nei. 'O nā mea e hō'ulu'ulu 'ia ana, 'o ia nō ka mea i kākau i ka leka, ka mea i loa'a ai ka leka, ke kumuhana e kūkākūkā 'ia ana ma loko o ka leka, a pēlā aku.

Ma o ka noi'i 'ana i nā palapala kahiko e mālama 'ia nei ma ka waihona palapala kahiko o ka moku'āina 'o Hawai'i, hiki i nā haumāna ke a'o mai i nā mea he nui. 1. Ka noi'i'ana o nā po'e ho'opa'a mo'olelo o ka wā kahiko i nā kumu 'ike. 2. Ka holomua 'ana i ka noi'i ma nā palapala kahiko. 3. Ka ho'omaopopo a me ka unuhi 'ana i nā palapala i kākau lima 'ia ma ka 'ōlelo Hawai'i. 4. Ka ho'opili 'ana i ke au kahiko me kēia au e holo nei. Akā, 'o ka mea waiwai nui loa o kēia papahana, 'o ia nō ka ho'opili hou 'ana i nā po'e ma'i lēpela me ko lākou 'ohana ma o ka hō'ili'ili 'ana i ko lākou mau inoa. Penei e ho'omau 'ia ai ko lākou mo'okū'auhau.

'A'ole o kana mai ke kamahoi o kēia papahana, 'eā? He waiwai a he ko'iko'i loa kēia papahana no ka 'ohana o ka po'e ma'i lēpela. No ka mea, penei lākou e 'ike ai i ka pilina i ko lākou mau kūpuna aloha i ho'oka'awale 'ia ma muli o ka ma'i lēpela. Inā he mau nīnau kā 'oukou a i 'ole ulu ko 'oukou hoihoi a me ka 'i'ini ho'i no ke kākō'o 'ana i kēia papahana, e leka uila aku iā Colette Higgins ma chiggins@hawaii.edu, a i 'ole kelepona aku iā ia ma 734-9174.

A eia nō ka ia nei kahua pūnaewe: <http://www2.hawaii.edu/~chiggins/>

Eia ho'i, e huli i ka paena pūnaewe no Ka 'Ohana o Kalaupapa ma <http://www.kalaupapaohana.org/> a me ka waihona palapala kahiko o ka moku'āina 'o Hawai'i ma <http://hawaii.gov/dags/archives/about-us/historical-records-branch>

Me ke aloha.